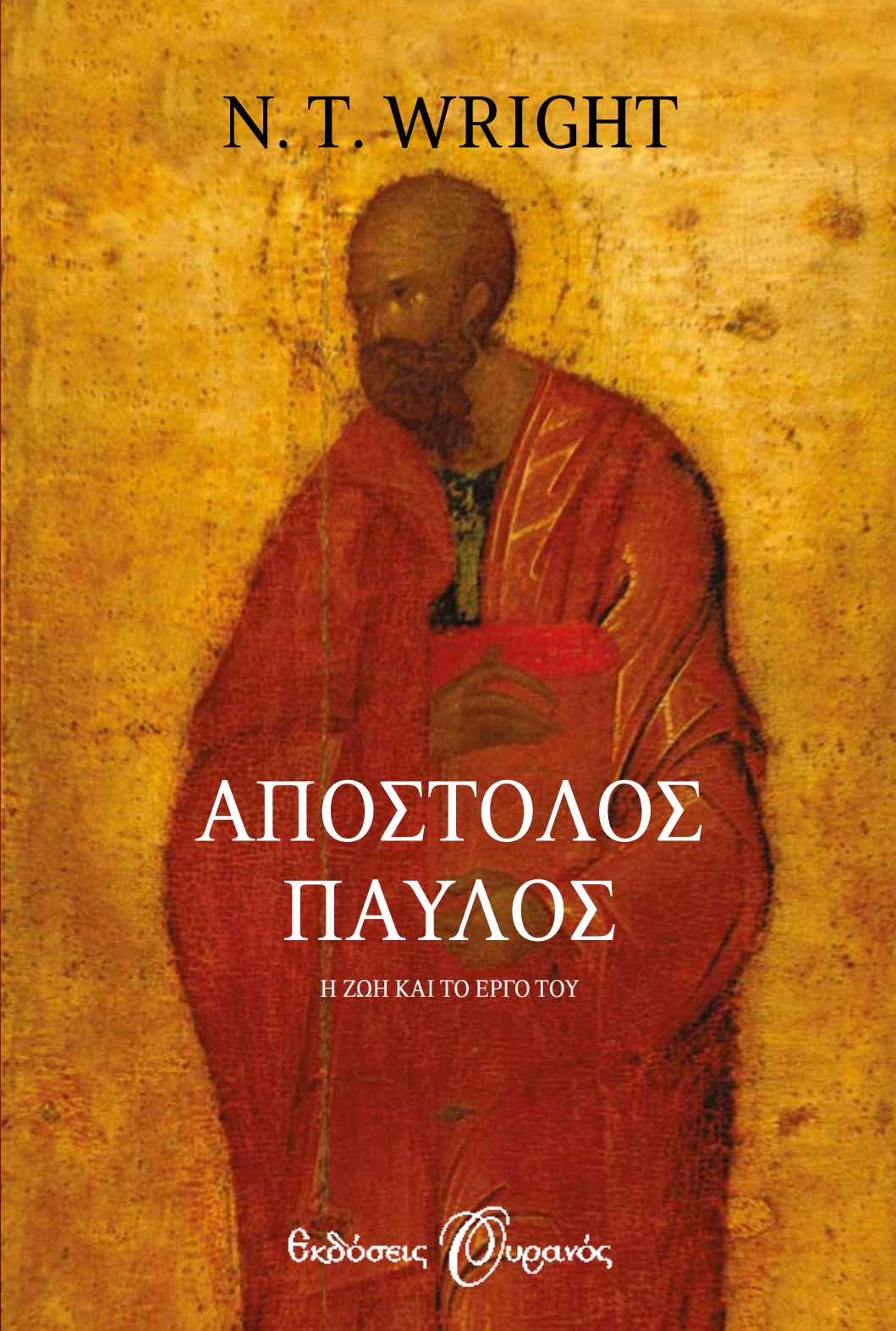

N. T. WRIGHT

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Εκδόσεις Ουρανός

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Απόστολος Παύλος – Η ζωή και το έργο του**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Paul – A biography

Από τις Εκδόσεις HarperOne, Νέα Υόρκη 2018

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: N. T. Wright

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Σωτήριος Δεσπότης, Ιωάννα Γρηγοράκη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Κασσιδής

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τζίνα Γεωργίου

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Nicholas Thomas Wright, 2018

Published by arrangement with HarperCollins Publishers

© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Heritage Images/Getty Images

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2019

Οι Εκδόσεις Ουρανός είναι κατοχυρωμένη επωνυμία των Εκδόσεων ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2019

Έντυπη έκδοση ISBN 978-960-559-039-0

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-960-559-040-6

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΥΡΑΝΟΣ | OURANOS PUBLICATIONS

Έδρα:	Head Office:
Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@ouranosbooks.gr

www.ouranosbooks.gr

N. T. WRIGHT

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Μετάφραση: Σωτήριος Δεσπότης,
Καθηγητής Ερμηνείας Καινής Διαθήκης,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
και Ιωάννα Γρηγοράκη

Εκδόσεις *Θυρανός*

Στην αγαπημένη μνήμη της Κάρεϊ Άλισον Ράιτ
12 Οκτωβρίου 1956 – 3 Ιουνίου 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος χαρτών	11
Εισαγωγικό σημείωμα του μεταφραστή	13
Πρόλογος	19
Εισαγωγή	23

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ

1. Ο ζήλος	53
2. Δαμασκός	69
3. Αραβία και Ταρσός	93
4. Αντιόχεια	119

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: Ο ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

5. Κύπρος και Γαλατία	141
6. Αντιόχεια και Ιερουσαλήμ	175
7. Στην Ευρώπη	221
8. Αθήνα	247
9. Κόρινθος (Α)	265
10. Έφεσος (Α)	295
11. Έφεσος (Β)	335
12. Κόρινθος (Β)	373
13. Και πάλι Ιερουσαλήμ	417

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: Η ΘΑΛΑΣΣΑ, Η ΘΑΛΑΣΣΑ

14. Από την Καισάρεια στη Ρώμη – Και πιο μακριά;	459
15. Η πρόκληση του Παύλου	487
 Χρονολογικός πίνακας	 527
Επίμετρο του μεταφραστή	531
Ευρετήριο χωρίων	565
Ευρετήριο ονομάτων.....	569

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

I. <i>Ο κόσμος του Παύλου</i>	22
II. <i>Από την Ταρσό στην Ιερουσαλήμ</i>	52
III. <i>Από την Ιερουσαλήμ στη Δαμασκό</i>	68
IV. <i>Επιστροφή στην Ταρσό</i>	92
V. <i>Από την Ταρσό στην Αντιόχεια</i>	118
VI. <i>Από και προς τη Γαλατία</i>	140
VII. <i>Από την Αντιόχεια στην Ιερουσαλήμ</i>	174
VIII. <i>Από την Αντιόχεια στην Αθήνα</i>	220
IX. <i>Αθήνα</i>	246
X. <i>Από την Αθήνα στην Κόρινθο</i>	264
XI. <i>Ταξιδεύοντας στη Μικρά Ασία</i>	294
XII. <i>Έφεσος</i>	334
XIII. <i>Από την Έφεσο στην Κόρινθο</i>	372
XIV. <i>Από την Κόρινθο στην Ιερουσαλήμ</i>	416
XV. <i>Από την Καισάρεια στη Ρώμη</i>	458
XVI. <i>Ο κόσμος του Παύλου</i>	486

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Ο συγγραφέας (1948-) είναι πολύ γνωστός στον αγγλοσαξονικό χώρο για την ενασχόλησή του με τον απόστολο Παύλο και τον πολύ ζωντανό τρόπο συγγραφής, καθώς εκτός της εξαιρετικά πλούσιας βιβλιογραφίας, εκπονεί και μια σειρά βιβλίων για μη ειδικούς αναγνώστες («For Everyone» βλ. https://en.wikipedia.org/wiki/N._T._Wright). Το βιβλίο είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον για τους εξής λόγους:

Πρώτον: Σήμερα, όπως στην εποχή του αποστόλου Παύλου, όλο και περισσότεροι άνθρωποι και στην Ελλάδα και στη Δύση *γεννιούνται αλλά γίνονται* χριστιανοί, βιώνοντας μια προσωπική αλλά όντως συγκλονιστική εμπειρία μεταστροφής στη ζωή τους. Συνεπώς, αν και η «μεταστροφή του Παύλου» δε γιορτάζεται στον Ορθόδοξο χώρο, όπως αντιθέτως συμβαίνει στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία (25 Γενάρη), η περιπέτεια του Σαούλ από την Ταρσό αποκτά σήμερα ζωτικό ενδιαφέρον και στην καθ' ημάς Ανατολή, καθώς αφορά στη διαμόρφωση της ταυτότητάς μας. Συνεπώς, υπάρχει έντονη ανάγκη για ένα βιβλίο στον ελληνόφωνο χώρο, το οποίο και να λαμβάνει υπόψη του τη νεότερη έρευνα αναφορικά με τον Παύλο και κυρίως να μυσταγωγεί τον αναγνώστη στον όντως ρηξικέλευθο τρόπο σκέψης και δράσης του «Αποστόλου των Αλλοδαπών», στον οποίο οφείλει η όντως Γηραιά (= γερασμένη) Ήπειρος τις βάσεις του πολιτισμού της. Το τελευταίο αντίστοιχο έργο, που είχε όντως συγκλονίσει υπάρξεις, ήταν ο «Παύλος» του Χόλτζνερ, βιβλίο το οποίο είχε μεταφράσει ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών κυρός Ιε-

ρώνυμος στην πιο κρίσιμη ίσως δεκαετία του 20ού αι., αυτή του '60.

Δεύτερον: Το συγκεκριμένο βιβλίο έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει γόνιμη αντίδραση σε μία καμπή του 21ου αι., ακριβώς διότι δε χρησιμοποιεί τη συνηθισμένη αποστεωμένη «ξύλινη γλώσσα» για να αποτυπώσει την εμπειρία που βίωσε ο Παύλος συναντώντας και κοινωνώντας τον Εξευτελισμένο-Εσταυρωμένο αλλά Αναστημένο Χριστό. Κυριολεκτικά ο συγγραφέας του παρόντος έργου (N. T. Wright) γοητεύει τον αναγνώστη του: ενώ προσπαθεί ως ιστορικός να ανασυνθέσει τον πραγματικό κόσμο που έζησε ο Παύλος, όπου όντως δεν κυριαρχούσε όπως σήμερα η δίψα για την ταχύτητα, την αλλαγή, το νέο, χρησιμοποιεί πάντα εξαιρετικά εύστοχες «μεταφορές» από τη σύγχρονη πραγματικότητα για να δεισδύσει ο ακροατής στον νου του τόσο δραστήριου Αποστόλου των Εθνών. Ουσιαστικά τον μιμείται, καθώς και ο Παύλος διέθετε το χάρισμα της προσαρμογής.

Τρίτον: Αποδομεί στερεότυπα που κυκλοφορούν ακόμη και σήμερα μεταξύ ειδικών και μη και αφορούν όχι μόνο στο προφίλ του Παύλου, αλλά και στο τι τελικά είναι το Ευαγγέλιο – μήνυμα της ελπίδας στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Έτσι καθιστά τον Απόστολο των Αλλοδαπών όχι απλώς ζωντανό πρότυπο αλλά «φίλο και συγγενή» μ' εμάς, παρά τους αιώνες που μας χωρίζουν από εκείνον. Ταυτόχρονα οδηγεί στην ανακάλυψη του χριστιανισμού με μοντέρνους όρους και πρακτικές προεκτάσεις στο σήμερα και στο αύριο.

Τελικά, το συγκεκριμένο βιβλίο όντως επιτυγχάνει να (συν)ομιλήσει με τρόπο ουσιαστικό με τις βαθιές ανάγκες και αναζητήσεις του σύγχρονου «ομογενοποιημένου» Ευρωπαϊού-Αμερικανού, ο οποίος έχει κορεστεί από τους «σωτήρες» και αναζητά έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής που θα του προσφέρει αληθινή χαρά και νόημα ζωής. Στο πλαίσιο αυτό ο Wright εξηγεί ότι ο Παύλος δε μεταστράφηκε από μία θρησκεία σε μιαν άλλη (όπως συμβαίνει σήμερα με αρκετούς «αναγεννημένους»), αλλά κατανόησε ότι ο Θεός των Ιουδαίων πλέον εισήγαγε τον Κόσμο μέσω της θυσίας και της ανάστασης του Υιού Του σε μια καινούργια εποχή, με την οποία πρέπει να συντονίσουμε ήδη «εδώ και τώρα» τα «ρολόγια» της ύπαρξής μας, αφού έχει σχέση με την ψυχή και το κορμί μας. Η σωτηρία

που διακηρύσσει ο Παύλος, ο οποίος με τον τρόπο αυτό πραγματικά «αλλάζει τον κόσμο», δεν αφορά στο να «πάμε στον ουρανό ή στην Κόλαση όταν πεθάνουμε», αλλά στο πώς ο ουρανός αγγίζει ήδη τη γη, μεταμορφώνοντας εδώ και τώρα τον πραγματικό κόσμο μας. Μία *άλλη* σχέση με τη σεξουαλικότητα (αποφυγή της πορνείας), το χρήμα (γενναιοδωρία) και την πολιτική εγγράφεται στο DNA της ταυτότητας του χριστιανού. Η μεγάλη επιτυχία του Wright είναι ότι «ζωγραφίζει» κυριολεκτικά και το ιουδαϊκό αλλά και το ελληνορωμαϊκό υπόβαθρο του Παύλου, τα οποία θεωρεί όχι απλώς φόντο αλλά κομμάτι του πορτρέτου του. Άλλωστε, Υιός Θεού, Κύριος, Σωτήρ (χαρακτηρισμοί που οι κοινότητες των χριστιανών απέδιδαν και αποδίδουν στον Εσταυρωμένο) είναι τίτλοι του πλανητάρχη και σημαίες της προπαγάνδας της κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας που διαχρονικά διαφημίζεται ή μάλλον προπαγανδίζεται ως κατεξοχήν φορέας «ειρήνης και ασφάλειας».

Ταυτόχρονα, περιγράφεται ανάγλυφα το ταξίδι της ζωής του Παύλου (α) από το αυστηρό σπίτι του στην *κοσμοπολίτικη* Ταρσό, (β) στην Ιερουσαλήμ (όπου χαράχτηκαν στην καρδιά του τα μηνύματα της Γενέσεως, της Εξόδου και των λοιπών Γραφών αναφορικά με το γιατί και το πώς ζεις στην «εξορία» και εικόνες όπως του Βαλαάμ και Φινεές, ο οποίος δε δίστασε να φονεύσει εκείνους που καταστρατηγούσαν τη θεϊκή εντολή)· (γ) στα υψίπεδα Γκολάν, καθ' οδόν προς τη Δαμασκό, δέχθηκε και το γνωστό όραμα, ενώ συλλογιζόταν το περίφημο όραμα του σουρεαλιστή Ιεζεκιήλ με την παρουσία του Θρόνου του Θεού στη Διασπορά. Γοητευτικά περιγράφονται τα χρόνια της σιωπής στην Ταρσό (όπου σαν σκόλοπας της σαρκός του λειτουργούσαν οι συγγενείς του), ακολούθως οι πόλεις που επισκέπτεται ο Παύλος (π.χ. η Αθήνα και η Κόρινθος), αλλά και αναλύονται όροι (π.χ. η διαφορά μεταξύ του οπτιμισμού και της χριστιανικής ελπίδας) όπως και πόσο ριζοσπαστική είναι η έννοια της φιλανθρωπίας του Θεού Πατέρα έναντι της στάσης των θεών της οικουμένης απέναντι στους ανθρώπους. Οι επιστολές αναπτύσσονται στο πλαίσιο αυτό του ταξιδιού του Παύλου και του αναγνώστη στην Αιώνια Πόλη.

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι το προκείμενο βιβλίο δεν αφορά μόνον σε κληρικούς, θεολόγους και όσους ασχολούνται με τα «Βήματα του αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα», καθώς όντως το μεγαλύτερο μέρος του εστιάζει στη ζωή και στα ερωτήματα των Ελλήνων της Θεσσαλονίκης, της Αθήνας, της Κορίνθου του Ιου αι. μ.Χ. Αφορά σε καθέναν που επιθυμεί να ανακαλύψει τον αυθεντικό χριστιανισμό.

Απέφυγα κι εγώ όπως και ο συγγραφέας να «φορτώσω» το κείμενο με δικές μου διαφωτιστικές σημειώσεις. Περισσότερες λεπτομέρειες που σχετίζονται με την αρχαιολογία, την ιστορία και τη γεωγραφία των περιοχών που επισκέφθηκε ο Απόστολος των Εθνών, και μάλιστα περί του Αιγαίου (άρα και στην Ελλάδα) μπορεί ο αναγνώστης να ανακαλύψει στα βιβλία μου: (α) *Ο απόστολος Παύλος στην Αθήνα. Συγχρονική ερμηνεία του Πρ. 17*, Αθως, Αθήνα 2009. (β) *Η ιεραποστολική περιοδεία του Παύλου στον ελλαδικό χώρο (Μακεδονία - Αχαΐα - Ασία, Ουρανός, Αθήνα 2010, σ. 367. (γ) Σπουδή στην Παύλεια Θεολογία*, Έννοια, Αθήνα 2017. Επίσης, αναφορικά με τη ζωή και το έργο του, μπορεί ο ενδιαφερόμενος να «κατεβάσει» τις δύο παρουσιάσεις ΠΑΥΛΟΣ Α + Β από την ηλεκτρονική τάξη και τα Ανοικτά Μαθήματα του Πανεπιστημίου Αθηνών ΕΚΠΑ <https://eclass.uoa.gr/modules/document/?course=SOCTHEOL101> (πρβλ. http://opencourses.uoa.gr/modules/course_metadata/opencourses.php?fc=108). Προσωπικά, κατά τη μετάφραση θα γράφω το *Πνεύμα* με κεφαλαίο όταν εννοείται το Τρίτο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, ενώ θα αναφέρομαι στη Μικρά Ασία και όχι στην Τουρκία, όπως ακριβώς προσδιορίζεται ο συγκεκριμένος χώρος επί αιώνες. Η μετάφραση των Επιστολών του Παύλου και των βιβλίων εν γένει της Αγίας Γραφής που χρησιμοποιώ είναι κατά βάση αυτή που εκδόθηκε ομάδα καθηγητών υπό την αιγίδα του καθ. Χρήστου Οικονόμου για τις Εκδόσεις Ψυχογιός και πρόκειται συν Θεώ οσονούπω να κυκλοφορήσει. Τις παραπομπές στα βιβλικά χωρία, τις οποίες ο συγγραφέας παραθέτει στο τέλος του έργου του, τις μετέφερα στο κυρίως σώμα, ώστε ο αναγνώστης, εάν θέλει, να διασταυρώσει το χωρίο με το πρωτότυπο.

Ως Επίλογο παραθέτω δικό μου άρθρο για το ήθος του Παύλου και πώς μπορεί αυτό να επηρεάσει το ήθος και κυρίως το έθος της δικής μας ζωής. Παρουσιάστηκε εξ αφορμής Εισήγησης σε Συνέδριο της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας και του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευσιολογίας το 2017, με αφορμή τα 1.950 έτη από το μαρτύριό του. Βλ. <http://www.soctheol.uoa.gr/publishing.html>.

Ευχαριστώ ιδιαίτερος τον διδάκτορα Θεολογίας κ. Π. Σταματόπουλο για την επιμελή μελέτη και διόρθωση της μεταφράσεως που εκπόνησα σε συνεργασία με τη σύζυγό μου Ι. Γρηγοράκη. Οι παρατηρήσεις του, πάντα εύστοχες, συνέδραμαν ώστε το κείμενο να μη χάσει τη γλαφυρότητά του κατά τη μετάφραση. Ευχαριστώ και τον εκδότη Αθανάσιο Ψυχογιό, ο οποίος σε καιρούς χαλεπούς τολμά να «επενδύει» σε έργα που μπορούν να μεταμορφώσουν τον αναγνώστη και το περιβάλλον του.

Εύχομαι πραγματικά η ανάγνωση αυτού του βιβλίου να αποτελέσει ένα «ταξίδι μεταστροφής» και άρα αναψυχής, ώστε να αποκτήσουμε νόημα και λόγο συν-ύπαρξης ως πρόσωπα που ζουν σε έναν κόσμο με ταχύτητες αλλά χωρίς ταυτότητα.

*Σωτήριος Δεσπότης
Καθηγητής Ερμηνείας Καινής Διαθήκης
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο απόστολος Παύλος είναι ένα πρόσωπο από μια χούφτα ανθρώπων του αρχαίου κόσμου του οποίου τα λόγια διαθέτουν ακόμη και σήμερα την ικανότητα να κεντρίσουν άμεσα την προσοχή μας και να μας προκαλέσουν. Είτε συμφωνούμε με εκείνον είτε όχι –είτε μας *αρέσει* είτε όχι!– οι επιστολές του είναι προσωπικές και παθιασμένες, κάποιες φορές γεμάτες δάκρυα και ενίοτε δηκτικές αλλά ουδέποτε βαρετές. Αλλά ποιος ήταν άραγε; Τι τον κινητοποιούσε; Και γιατί η φαινομενικά ανοργάνωτη ιεραποστολική καριέρα του άσκησε τόσο βαθιά επίδραση στον κόσμο της ύστερης αρχαιότητας και στον κόσμο των ημερών μας;

Οποιαδήποτε αξιολόγηση απάντηση προϋποθέτει τη λεπτομερή ιστορική και θεολογική μελέτη των επιστολών του σε κριτικό διάλογο με τη συνεχιζόμενη επιστημονική έρευνα. Προσπάθησα να εφαρμόσω αυτό στα βιβλία *The Climax of the Covenant* [*Το αποκορύφωμα της Διαθήκης*] (1991/1992) και *Paul and the Faithfulness of God* [*Ο Παύλος και η πιστότητα του Θεού*] (2013), όπως επίσης και με τη συλλογή των δοκιμίων μου με τίτλο *Pauline Perspectives* [*Παύλειες προοπτικές*] (2013) και την επισκόπηση της σύγχρονης έρευνας (κατά βάση αγγλόφωνης) στο έργο μου *Paul and his Recent Interpreters* [*Παύλος και οι σύγχρονοι ερμηνευτές*] (2015), όλα από τη SPCK και τον Εκδοτικό Οίκο Fortress Press στη Μινεάπολη. Τα ερωτήματα του βιογράφου όμως είναι ελαφρώς διαφορετικά από εκείνα του θεολόγου. Αναζητούμε τον άνθρωπο πίσω από τα κείμενα.

Όπως πράττουν οι περισσότεροι ιστορικοί, προσπαθώ να συμπεριλάβω όλες τις διαθέσιμες μαρτυρίες εντός ενός πλαισίου όσο

το δυνατόν απλούστερου. Δε θεωρώ ως πλεονέκτημα να ταχθώ εκ των προτέρων είτε εναντίον της παύλειας συγγραφής ορισμένων επιστολών είτε ενάντια στην ιστορικότητα των Πράξεων των Αποστόλων (βασιζόμενος στο γεγονός ότι ίσως ο Λουκάς γράφει πολύ μετά τα γεγονότα, ανακαλύπτοντας υλικό που ταιριάζει στη θεολογία του). Κάθε γενιά ερευνητών οφείλει να αρχίσει να συνθέτει το πάζλ με όλα τα κομμάτια που βρίσκονται πάνω στο τραπέζι. Και εάν τα κομμάτια ταιριάζουν, αυτό συνθέτει μια προαποδεικτική μαρτυρία. Συγκεκριμένα, στηρίζομαι σε δύο βασικές υποθέσεις: Πρώτον, η Προς Γαλάτας απευθύνεται στη νότια Γαλατία. Δεύτερον, εικάζω μια φυλάκιση στην Έφεσο, όπου και γράφονται οι Επιστολές της Αιχμαλωσίας. Στην πρώτη ασπάζομαι, εκτός των άλλων, τον S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor, volume 2: The Rise of the Church* [Ανατολία: Χώρα, άνθρωποι και θεοί, τόμος 2: Η ανατολή της Εκκλησίας] (Οξφόρδη: Clarendon Press, 1993). Τη δεύτερη υπόθεση την οφείλω σε πολλούς ερευνητές, αλλά και σ' ένα παλιότερο βιβλίο του προκατόχου μου στο Πανεπιστήμιο του Αποστόλου Ανδρέα, G.S. Duncan, *Paul's Ephesian Ministry: A Reconstruction* [Η διακονία του Παύλου στην Έφεσο: Μία αναδόμηση] (Λονδίνο: Hodder and Stoughton, 1929). Κατέληξα στο ότι οι συγκεκριμένες υποθέσεις αξιοποιούν άριστα τα ιστορικά, θεολογικά και βιογραφικά δεδομένα. Αναφορές στις πρωταρχικές πηγές έχουν ενσωματωθεί στο έργο. Συνήθως, όμως, δεν παραφόρτωσα τα θέματα με ατέλειωτες παραπομπές στις ίδιες τις Πράξεις των Αποστόλων.

Ειδικότερα, ας μου επιτραπεί μια μικρή σημείωση που αφορά στο ύφος. Παρά τις διαμαρτυρίες κρατώ το μικρό π για το Άγιο Πνεύμα, επειδή συμμορφώνεται με τη δική μου μετάφραση την οποία και χρησιμοποιώ σε αυτό το βιβλίο *The New Testament for Everyone* [Η Καινή Διαθήκη για τον καθένα] ή στις ΗΠΑ: [Η Καινή Διαθήκη της βασιλείας] (Λονδίνο & Σαν Φρανσίσκο: SPCK & Harper One, 2011). Οι περικοπές από την Παλαιά Διαθήκη είναι είτε δικής μου μετάφρασης είτε από τη Νέα Αναθεωρημένη Καθιερωμένη Εκδοχή (New Revised Standard Version). Όταν ο Παύλος έγραφε την ελ-

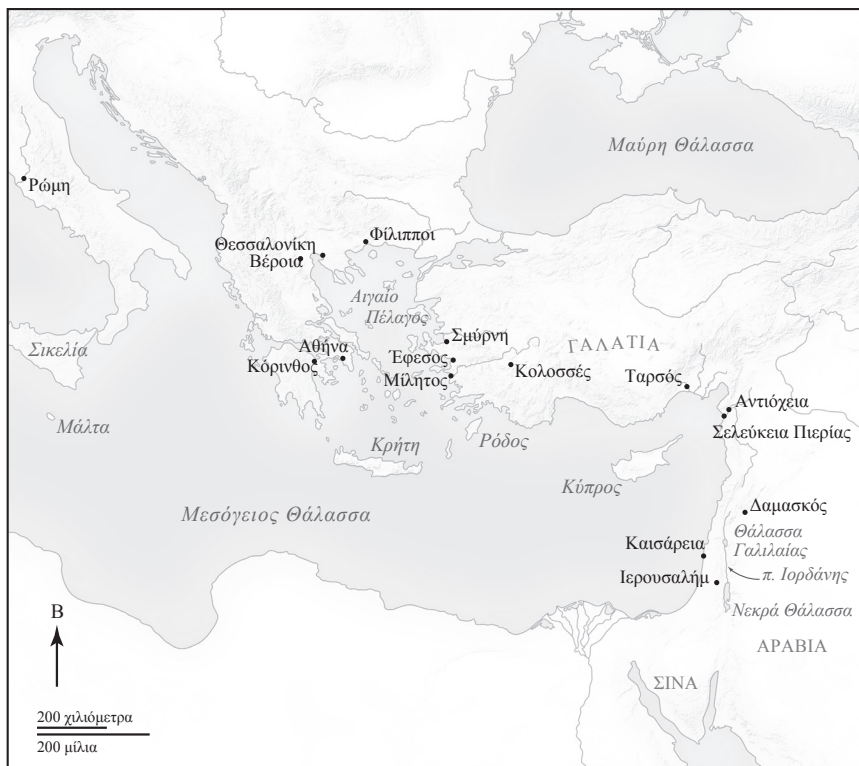
ληνική λέξη «πνεύμα», δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη διάκριση κεφαλαίου και μικρού. Σε κάθε περίπτωση, οι επιστολές του αρχικά γράφτηκαν για να αναγνωστούν εκφώνως. Ο όρος έπρεπε να χαράξει τη δική του νοηματική πορεία σ' έναν κόσμο όπου ο όρος «πνεύμα» είχε διαφορετικές αποχρώσεις όσον αφορά στη φιλοσοφική και στη θρησκευτική σημασιολογία, χωρίς τη συνδρομή ορατών σημαδιών. Αυτό από μόνο του έχει τη δική του ειδική σημασία αναφορικά με τον Παύλο, ο οποίος ομιλούσε και βίωνε ένα ιουδαϊκό μήνυμα σε έναν κόσμο γεμάτο σύγχυση και ανταγωνισμό.

Είμαι ευγνώμων σε πολλούς φίλους και συναδέλφους που διάβασαν ένα μέρος ή ολόκληρο το βιβλίο και πρότειναν υποδείξεις, διορθώσεις, προσθήκες και αποσαφηνίσεις. Δεν ευθύνονται για λάθη που ενδεχομένως υπάρχουν. Αναφέρομαι ιδιαίτερα στους Σάιμον Κίνγκστον, Σκοτ ΜακΝάιτ, Μάικ Μπερντ, Μάικ Γκόρμαν, Μαξ Μπότνερ, Κρεγκ Κίνερ και Τζον Ρίτσαρντσον. Οι εκδότες με βοήθησαν και με ενθάρρυναν εξίσου: αναφέρομαι στους Μίκι Μόντλιν, Νόελ Κρίσμαν και στους συνεργάτες τους στον Harper One και στους Σαμ Ρίτσαρντσον, Φίλιπ Λόου και στους συνεργάτες τους στη SPCK. Είμαι επίσης ευγνώμων στους συναδέλφους και στους φοιτητές του St. Andrews για την ενθάρρυνση και τον ενθουσιασμό τους και στην αγαπημένη μου οικογένεια για την αστείρευτη στήριξη. Το βιβλίο αφιερώνεται στην αγαπημένη μήμη της εκλιπούσας κουινιάδας μου Κάρεϊ Ράιτ, που όπως ο απόστολος Παύλος πρόσφερε αγάπη και χαρά σε όλους ανεξαιρέτως γύρω της.

Tom Wright

Ascension Day (Εορτή της Αναλήψεως) 2017

St. Andrews

Ο κόσμος του Παύλου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπό φυσιολογικές συνθήκες ο ανθρώπινος πολιτισμός εξελίσσεται με την ταχύτητα παγετώνων. Εμείς σήμερα, συνηθισμένοι σε ξαφνικές αλλαγές και σε δραματικές επαναστάσεις, είμαστε αναγκασμένοι να θυμόμαστε ότι τα πράγματα δε λειτουργούσαν συνήθως με αυτό τον τρόπο. Ο κανόνας ήταν το «αργά και σταθερά». Περιστασιακές ανακαλύψεις που μεταμορφώνουν την ανθρώπινη ζωή για το καλό ή το κακό –ο τροχός, το τυπογραφείο, η πυρίτιδα, το διαδίκτυο– είναι σπάνιες.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν πριν από 2.000 έτη στη νοτιοανατολική Ευρώπη και στη δυτική Ασία φαίνονται ακόμη τόσο εκπληκτικά εκ των υστέρων όπως και στην εποχή που πραγματοποιήθηκαν. Ένας ενεργητικός και ομιλητικός άνθρωπος, όχι και τόσο ευπαρουσίαστος και από μισητή φυλή, περιόδευε από πόλη σε πόλη, ομιλώντας για τον ένα Θεό και τον «Υιό» Του, τον Ιησού, ιδρύοντας μικρές κοινότητες που αποδέχθηκαν αυτά που κήρυττε. Και μετά έστειλε γράμματα σε αυτούς, των οποίων η εκρηκτική γόμωση είναι και σήμερα επίκαιρη όπως και τότε που για πρώτη φορά υπαγορεύτηκαν. Ο Παύλος θα αμφισβητούσε την πρόταση ότι εκείνος άλλαξε τον κόσμο. Θα τόνιζε ότι κάτι τέτοιο ήδη το είχε πράξει ο Ιησούς. Αλλά ό,τι είπε για τον Ιησού και για τον Θεό, τον κόσμο και τι σημασία είχε το να είναι κάτι αυθεντικά ανθρώπινο, ήταν δημιουργικό και συναρπαστικό και στην εποχή του και για πάντα μετά. Τίποτε δε θα έμενε ποτέ το ίδιο.

Ας λάβουμε υπόψη τα εξής αξιοσημείωτα δεδομένα: Οι επιστολές του Παύλου σε μία καθιερωμένη σύγχρονη μετάφραση κατα-

λαμβάνουν λιγότερες από ογδόντα σελίδες. Ακόμη κι αν ληφθούν ως ένα σώμα, είναι συντομότερες από έναν μόνο διάλογο του Πλάτωνα ή μία μόνο πραγματεία του Αριστοτέλη. Στοιχηματίζουμε στα σίγουρα, εάν ισχυριστούμε ότι αυτές οι επιστολές, σελίδα σελίδα, έχουν προκαλέσει περισσότερα κηρύγματα, σχολιασμούς, σεμινάρια, μονογραφίες και διατριβές απ' όλα τα άλλα συγγράμματα του αρχαίου κόσμου. Είναι σαν οκτώ ή δέκα μικρές ζωγραφιές από έναν άγνωστο καλλιτέχνη να γίνονταν πιο περιζήτητες, αντικείμενο εκτενέστερης μελέτης και αντιγραφής στον κόσμο, απ' όλα τα έργα μαζί των Ρέμπραντ και Τιτσιάνο, όλους τους πίνακες των Μονέ και Βαν Γκογκ.

Αυτό το γεγονός εγείρει μια σειρά από ερωτήματα για κάθε ιστορικό ή εν δυνάμει βιογράφο. Πώς συνέβη αυτό; Τι διέθετε άραγε αυτός ο πολυάσχολος κοντός άνθρωπος που δεν το είχαν οι άλλοι; Τι θεωρούσε ότι έκανε και γιατί το έκανε; Πώς κάποιος με το δικό του υπόβαθρο και τη δική του ανατροφή, που παρήγαγε αγίους και επιστήμονες αλλά κανέναν όπως εκείνον, έφτασε να μιλά, να ταξιδεύει και να γράφει με αυτό τον τρόπο; Αυτή είναι η πρώτη πρόκληση του παρόντος βιβλίου: να διεισδύσει στη σκέψη, στην κατανόηση, στη φιλοδοξία (εάν αυτός είναι ο σωστός όρος) του αποστόλου Παύλου, γνωστού νωρίτερα ως Σαύλου από την Ταρσό. Τι τον κινητοποιούσε;

Η συγκεκριμένη ερώτηση οδηγεί άμεσα σε μια δεύτερη απορία: Όταν ο Σαύλος ήρθε σε επαφή με τα νέα αναφορικά με τον Ιησού, το μυαλό του δεν ήταν κενή πλάκα. Βρισκόταν στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Παραπάνω από μία φορά υπενθυμίζει στους αναγνώστες του ότι ανατράφηκε σε μια σχολή ιουδαϊκής σκέψης που τηρούσε αυστηρά τις προγονικές παραδόσεις. Σε νεανική ηλικία ο Σαύλος από την Ταρσό είχε εξελιχθεί σε αστέρι αυτού του κινήματος, ο σκοπός των μελών του οποίου ήταν να παρακινήσει τους Ιουδαίους σε μια πιο ριζοσπαστική υπακοή στους αρχαίους νόμους και να τους αποθαρρύνει από οποιαδήποτε παρέκκλιση. Σε αυτό το πλαίσιο επιστράτευε όλα τα δυνατά μέσα, περιλαμβανομένης και της βίας. Πώς συνέβη όλη αυτή η αλλαγή; Τι ακριβώς συνέβη στην Οδό προς τη Δαμασκό;

Αυτό προκαλεί ένα πρόβλημα στους σημερινούς αναγνώστες, το οποίο θα ήταν καλύτερα να ξεκαθαριστεί αμέσως, αν και θα μπορούσαμε να το αντιμετωπίσουμε πλήρως μόνο σταδιακά. Η φράση «Οδός της Δαμασκού» έχει καταστεί παροιμιώδης, καθώς αναφέρεται σε κάθε ξαφνική μεταμόρφωση που αφορά σε προσωπική πεποίθηση ή χαρακτήρα, σε κάθε «μεταστροφή», είτε θρησκευτική είτε πολιτική είτε ακόμη και αισθητικής έποψης. Μπορεί κάποιος να φανταστεί έναν κριτικό τέχνης που πριν δήλωνε ότι η μουσική του David Bowie του ήταν αποκρουστική, να βιώνει μια στιγμή της «Οδού της Δαμασκού» και να φτάνει στο σημείο να την αγαπά. Η σύγχρονη χρήση της παροιμιώδους έκφρασης ρέπει προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτό καθιστά δυσκολότερο για εμάς να κατανοήσουμε σήμερα το αυθεντικό περιστατικό. Το ίδιο πρόβλημα προκύπτει και με την ίδια τη λέξη «μεταστροφή». Σήμερα ετούτη η λέξη ίσως υποδεικνύει κάποιον που μεταπήδησε από τον κοσμικό αθεϊσμό ή αγνωστικισμό σε κάποια μορφή χριστιανικής πίστης ή ίσως κάποιον που «μεταστράφηκε» από μια θρησκεία, όπως ο βουδισμός ή το ισλάμ, σε μία άλλη θρησκεία που αποκαλείται χριστιανισμός ή το αντίθετο. Έτσι, πολλοί θα θεωρήσουν ότι στην Οδό προς τη Δαμασκό ο Σαύλος από την Ταρσό μεταστράφηκε από κάτι που αποκαλούνταν «ιουδαϊσμός» σε κάτι που αποκαλούνταν «χριστιανισμός» – και ότι στο πλαίσιο της ώριμης πλέον σκέψης *συνέκρινε* τις δύο θρησκείες, όντας ικανός να επεξηγήσει πλέον γιατί κάποιος θα έπρεπε να προτιμήσει την τελευταία θρησκεία. Αλλά εάν προσεγγίσουμε τα πράγματα έτσι, ποτέ δε θα καταλάβουμε ούτε τον Σαύλο από την Ταρσό ούτε τον απόστολο Παύλο.

Αρχικά και ως σημάδι των δύσκολων διαδρομών που θα κληθούμε να ακολουθήσουμε, ας σημειώσουμε ότι ο όρος «ιουδαϊσμός» στον κόσμο του Παύλου δεν αναφερόταν σε αυτό που θα αποκαλούσαμε σήμερα «θρησκεία». Γι' αυτό το γεγονός και για να επισημάνουμε και πάλι τις προκλήσεις που θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε, ο όρος «θρησκεία» σήμερα έχει αλλάξει τη σημασία του. Την εποχή του Παύλου η θρησκεία, αν και αποτελούνταν από δραστηριότητες που σχετίζονταν με τον Θεό, μαζί με την πολιτική και

την κοινωνική ζωή συνιστούσαν τα συνεκτικά στοιχεία μιας κουλτούρας, καθώς συνέδεαν τα μέλη εκείνης της κουλτούρας τόσο με τις θεότητες της όσο και τον έναν με τον άλλο. Στον μοντέρνο δυτικό κόσμο, ο όρος «θρησκεία» έχει την τάση να σημαίνει πεποιθήσεις και πρακτικές ατομικές που σχετίζονται με τον Θεό, οι οποίες όμως υποτίθεται ότι είναι διακριτές από τον πολιτισμό, την πολιτική και την κοινωνική ζωή. Για τον Παύλο η «θρησκεία» ήταν συνυφασμένη με όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Για τον μοντέρνο δυτικό κόσμο είναι διαχωρισμένη από αυτήν.

Έτσι, όταν ο Παύλος στην αρχαιότερη ίσως επιστολή του ομιλεί για «πρόοδο στον ιουδαϊσμό παραπάνω απ' όλους τους συνομήλικούς του» (Γαλάτας 1,14), ο όρος «ιουδαϊσμός» δεν αναφέρεται σε μια θρησκεία αλλά σε μία δραστηριότητα: τη γεμάτη ζήλο προπαγάνδα και την υπεράσπιση του πατρογονικού τρόπου ζωής. Τότε από την οπτική του Σαύλου από την Ταρσό, οι πρώτοι μαθητές του Ιησού από τη Ναζαρέτ συνιστούσαν ένα πρώτης τάξεως παράδειγμα εκείνης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς που έπρεπε να εξαλειφθεί, εάν ο Θεός του Ισραήλ έπρεπε να λατρεύεται. Γι' αυτό τον λόγο ο Σαύλος από την Ταρσό ήταν «ζηλωτής» (αυτός ο όρος [Γαλάτας 1,14· Φίλιππησίους 3,6] σημαίνει πραγματική βία και όχι απλώς ένα ισχυρό συναίσθημα) στο να καταδιώκει εκείνους τους ανθρώπους. Αυτό σήμαινε ο όρος «ιουδαϊσμός». Έπρεπε να γίνει οτιδήποτε ήταν εφικτό για να εξολοθρευτεί ένα κίνημα το οποίο παρακώλυε τους αυθεντικούς στόχους του Ενός και μοναδικού Θεού του Ισραήλ, του οποίου τα θεϊκά σχέδια ο Σαύλος και οι σύντροφοί του πίστευαν ότι είχαν φτάσει στο τελικό στάδιο, στα πρόθυρα, μιας ένδοξης, μεγαλειώδους εκπλήρωσης... Μέχρι που ευρισκόμενος στην Οδό της Δαμασκού, έφτασε να πιστεύει ότι αυτά τα σχέδια ήδη είχαν εκπληρωθεί με δόξα, αλλά με έναν τρόπο που ο ίδιος ποτέ δεν είχε φανταστεί.

Συνεπώς, ο Σαούλ θέτει ένα διπλό ερώτημα για τον ιστορικό, μαζί με τα πολλά άλλα ερωτήματα που υποβάλλει για τους μελετητές του αρχαίου πολιτισμού, της αρχαίας «θρησκείας» ή της αρχαίας πίστης. Πώς έφτασε να γίνει ένας μεταμορφωτής του κόσμου; Ίσως

υποθέσουμε ότι ήταν ήδη ένας εκπληκτικός υποψήφιος για έναν τέτοιο ρόλο. Ίσως υποθέσουμε ότι ήταν δάσκαλος των ιουδαϊκών παραδόσεων, πιθανότατα ένας μεταρρυθμιστής. Δεν τον αντιλαμβανόμαστε όμως ως ένα είδος ακτιβιστή, ο οποίος μεταβαίνοντας από τη μία πόλη στην άλλη, ιδρύει μικρούς πυρήνες ετερόκλητων ανθρώπων, πολλοί εκ των οποίων ήταν μη Ιουδαίοι, και τους κινητοποιεί με μία χαρμόσυνη ελπίδα που τους ενώνει σε ένα σώμα. Δεν τον αντιλαμβανόμαστε ως το είδος εκείνου του φιλοσόφου, ο οποίος δε διδάσκει στους ανθρώπους απλώς νέες ιδέες αλλά έναν ολοκληρωτικά καινούργιο τρόπο σκέψης. Δεν τον αντιλαμβανόμαστε ως το είδος του πνευματικού δασκάλου, ο οποίος αναστοχάζεται την προσευχή εκ των θεμελίων της. Πώς συνέβη αυτό; Και μετά την αρχική επίδραση που άσκησε το κίνημα του Παύλου, γιατί άραγε αποδείχθηκε τόσο επιτυχημένο; Γιατί άραγε αυτές οι μικρές κοινότητες που ιδρύθηκαν από έναν περιφερόμενο Ιουδαίο μεταβλήθηκαν στην «Εκκλησία» όπως τελικά συνέβη; Αυτή είναι η πρώτη ενότητα ερωτήσεων που υποβάλλουμε σε τούτο το βιβλίο.

Η δεύτερη ενότητα αφορά σε μια ριζοσπαστική εξέλιξη. Πώς ο Σάυλος ο διώκτης έγινε ο Παύλος ο απόστολος; Τι είδους μεταβολή ήταν αυτή; Ήταν άραγε μία μεταστροφή, με οποιαδήποτε έννοια κι αν αντιλαμβανόμαστε τον όρο; Άραγε ο Παύλος «άλλαξε θρησκείες»; Ή μήπως μπορούμε να αποδεχθούμε την αφήγηση του ίδιου του Παύλου ότι ακολουθώντας τον εσταυρωμένο Ιησού και ευαγγελιζόμενος ότι ο Θεός του Ισραήλ Τον ανέστησε από τους νεκρούς, παρέμεινε όντως πιστός στις προγονικές παραδόσεις, αν και με τρόπο που ποτέ ούτε αυτός ούτε κάποιος άλλος είχαν προβλέψει;

Αυτές οι ερωτήσεις αναμφίβολα προκαλούσαν ερωτήματα και στους συγχρόνους του Παύλου, όπως και σε άλλους ακολούθους του Ιησού, μερικοί εκ των οποίων τον έβλεπαν με βαθιά υποψία. Στην ίδια κατηγορία, όσων στέκονταν κριτικά απέναντί του, εντάσσονταν και οι Ιουδαίοι συμπατριώτες του, μερικοί εκ των οποίων τον αντιμετώπισαν τόσο βίαια, όσο ο ίδιος είχε κάνει με το πρώιμο κίνημα του Ιησού. Με βεβαιότητα, έτσι κριτικά θα αντιδρούσε και ο μη ιουδαϊκός πληθυσμός στις πόλεις στις οποίες κατευθύνθηκε, πολ-

λοί εκ των οποίων σκέφτονταν ότι ήταν και τρελός και επικίνδυνος: ορισμένοι θα έλεγαν ένας Ιουδαίος για κλοτσιές, άξιος χλευασμού.

Όπου κι αν πήγαινε, οι άνθρωποι θα διερωτώνταν ποιος ήταν, τι σκεφτόταν ότι έκανε και με ποια λογική ένας σκληροπυρηνικός Ιουδαίος έγινε ιδρυτής πολυεθνικών κοινοτήτων. Αυτές οι ερωτήσεις δε φαίνεται να προβληματίζαν τον ίδιο τον Παύλο, αν και, όπως θα διαπιστώσουμε, είχε κι εκείνος τις δικές του σκοτεινές περιόδους. Τις είχε συλλογιστεί και έφτασε σε απαντήσεις στέρεες και αιχμηρές. Από τότε όμως συνέχισαν να προκαλούν ερωτήματα σε αναγνώστες και σκεπτόμενους. Συνεχίζουν να εγείρουν απορίες ειδικά σε έναν μοντέρνο κόσμο που έχει υποστεί σύγχυση αναφορικά με πολλές διαφορετικές épόψεις της ανθρωπίνης ζωής, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που κάποιες φορές από αυτό τον «αιώνα τον απατεώνα» τιτλοφορούνται «θρησκεία». Ο Παύλος αντιμετωπίζει τον κόσμο μας με ερωτήματα και προκλήσεις, όπως αντιμετώπισε και τον δικό του. Αυτό το βιβλίο, μια βιογραφία του Παύλου, συνιστά μια προσπάθεια να εξετάσει ετούτα τα ζητήματα. Ελπίζω ότι θα διασαφηνίσει τις προκλήσεις.

* * *

Αυτές δεν ήταν οι ερωτήσεις που πρώτα με παρακίνησαν στο να μελετήσω σοβαρά τον Παύλο για τον εαυτό μου. Ανεξάρτητα από αυτό: μόλις αρχίσεις να τον διαβάσεις, πολύ σύντομα θα σε οδηγήσει σε όλες τις άλλες ερωτήσεις. Μελετώντας τον Παύλο στα εφηβικά μου χρόνια με φίλους ομοϊδεάτες (υπήρχαν πολλά διαφορετικά στιλ πολιτιστικής επανάστασης τη δεκαετία του '60 και είμαι ευτυχής που υιοθέτησα το συγκεκριμένο) είχα την τάση στο να εστιάζω στα βασικά θεολογικά ερωτήματα: Τι ακριβώς ήταν το «Ευαγγέλιο» και πώς «λειτουργούσε»; Τι σήμαινε το να «σωθεί» κάποιος, και μάλιστα να δικαιωθεί, και πώς θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε ότι αυτό συνέβαινε σ' εσένα προσωπικά; Εάν η δικαίωσή σου πραγματοποιούνταν μόνον εκ πίστεως, γιατί άραγε να νοιάζεσαι για το πώς θα συμπεριφερόσουν κατόπιν; Ή εάν αληθινά «ξαναγεννιόσουν»

και αποτελούσες κατοικία του Πνεύματος, γιατί έπρεπε να διάγεις μια ζωή απόλυτα αναμάρτητη; Υπήρχε ένας μεσαιός δρόμος μεταξύ αυτών των δύο θέσεων και εάν όντως συνέβαινε, πώς όλο αυτό αποκτούσε νόημα; Ήταν η ίδια η πίστη κάτι που έπραττε το άτομο για να κερδίσει την εύνοια του Θεού ή απλώς ήταν ένας έμμεσος τρόπος να συμπεριληφθούν και οι «καλές πράξεις»; Όντως ο Παύλος δίδαξε τον «απόλυτο προορισμό» και εάν ναι, τι θα μπορούσε αυτό να σημαίνει; Τι ανέφερε σχετικά με τα πνευματικά δώρα; Μήπως επειδή ακριβώς ο Παύλος μίλησε με γλώσσες, σήμαινε ότι θα έπρεπε κι εμείς να το επαναλάβουμε; Ο Παύλος σαφώς λυπόταν στην Προς Γαλάτας Επιστολή του ότι αυτοί που προσηλύτισε θα δέχονταν την περιτομή. Έχοντας ως δεδομένο ότι κανείς από εμάς δε βιώνει πίεση προς αυτή την κατεύθυνση, ποιο θα ήταν το ισοδύναμο στον κόσμο μας; Σήμαινε ότι ο Παύλος ήταν αντίθετος σε όλα τα θρησκευτικά τελετουργικά και εάν ναι, τι θα έλεγε για την εκκλησιαστική ζωή και τη Θεία Λειτουργία όπως και για το ίδιο το Βάπτισμα;

Αυτές οι ερωτήσεις στροβιλίζονταν στο νεανικό μας μυαλό όσο ακούγαμε κηρύγματα, έχοντας εμπλακεί στην εκκλησιαστική ζωή και παλεύοντας με τα κείμενα. Μελετούσαμε τον Παύλο υπό το φως αρκετά συνηθισμένων ανησυχιών κάποιων μερίδων της Εκκλησίας τις δεκαετίες '60 και '70. Βεβαίως, αυτό που θέλαμε να μάθουμε δεν ήταν τι νόμιζε αυτός ή εκείνος ο ομιλητής ή καθηγητής, αλλά τι σκεφτόταν ο ίδιος ο Παύλος. Πιστεύαμε (με τρόπο αρκετά μη κριτικό) στην αυθεντία της Γραφής, συμπεριλαμβανομένων και των επιστολών του Παύλου. Συνεπώς, μας απασχολούσε τι ο ίδιος ο Παύλος προσπαθούσε να πει. Με άλλα λόγια, επιχειρούσαμε να μελετήσουμε αρχαία ιστορία, αν και δεν το αντιλαμβανόμαστε ως ιστορία και ίσως και να αντιδρούσαμε στην ιδέα να τα αντιμετωπίσουμε όλα σαν Ιστορία. (Αυτό ήταν ό,τι πιο ειρωνικό στη δική μου περίπτωση, διότι η αρχαία ιστορία ήταν μέρος των προπτυχιακών σπουδών μου). Τα λόγια του Παύλου εμπνευσμένα –έτσι πιστεύαμε– από τον Θεό, ήταν φορτισμένα με το μεγαλείο της θείας αλήθειας και η σημασία τους έπρεπε να αναζητηθεί μέσω της προσευχής και της πίστης και

όχι μέσω της ιστορικής έρευνας, αν και φυσικά οι ίδιες οι λέξεις, για να τις κατανοήσει κάποιος, απαιτούν προσεκτική μελέτη του σημασιολογικού τους πλαισίου στον κόσμο της εποχής εκείνης.

Οι επιστολές του υπήρξαν για εμάς εγκιβωτισμένες σ' ένα είδος «ιερής κάψουλας», η οποία δεν επηρεαζόταν από την τραχύτητα της καθημερινής ζωής του 1ου αιώνα. Αυτό μας επέτρεψε να υποθέσουμε αβασάνιστα ότι όταν ο Παύλος ανέφερε «δικαιοσύνη», μιλούσε αναφορικά με αυτό που εννοούσαν οι ιεροκήρυκες του 16ου αιώνα και εκείνοι του 20ού, όταν αναφέρονταν στον ίδιο όρο. Αυτό μας επέτρεψε να υποθέσουμε ότι όταν ο ίδιος ονομάζει τον Ιησού «Υιό του Θεού», εννοούσε το δεύτερο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος. Αλλά όταν λες ότι αναζητάς τις αρχικές σημασίες, πάντα θα βρεθείς προ εκπλήξεων. Η Ιστορία είναι πάντα ένα εγχείρημα να σκεφτείς βάσει της νοοτροπίας ανθρώπων που σκέφτονται διαφορετικά από εμάς. Και ειδικότερα η αρχαία Ιστορία μας εισάγει σε μερικούς τρόπους σκέψης πολύ διαφορετικούς από εκείνους του 16ου ή του 20ού αιώνα.

Βιάζομαι να προσθέσω ότι ακόμη θεωρώ τις επιστολές του Παύλου μέρος της «Αγίας Γραφής». Ακόμη θεωρώ ότι η προσευχή και η πίστη είναι ζωτικά, αδιαπραγμάτευτα μέρη της προσπάθειας να τις κατανοήσεις, όπως ακριβώς νομίζω ότι το να μάθει να παίζει κάποιος πιάνο είναι ένα σημαντικό μέρος για να κατανοήσει τους *Αυτοσχεδρισμούς* του Σούμπερτ. Αλλά νωρίτερα ή αργότερα, όσο οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με νέα επιχειρήματα και δοκιμάζουν τη μία ή την άλλη θεωρία, αρχίζουν να διαβάσουν τον Παύλο στα ελληνικά, αρχίζουν να ρωτούν τι σήμαινε ο ένας ή ο άλλος ελληνικός όρος κατά τον 1ο αι. Τότε ανακαλύπτουν ότι οι μεγαλύτεροι υπομνηματιστές στέκονταν πάνω στους ώμους των αρχαίων ιστορικών και ειδικά των λεξικογράφων... και φτάνουν μέσω οποιασδήποτε οδού στα ερωτήματα αυτού του βιβλίου: Ποιος πραγματικά ήταν ο Παύλος, τι θεωρούσε ότι έκανε, πώς όλο ετούτο το εγχείρημα τελικά έβγαλε; Και εντός αυτού του πλαισίου, τι είδους μεταμόρφωση υπέστη στην Οδό προς τη Δαμασκό;

* * *

Ένα άλλο φανερό εμπόδιο στεκόταν μεταξύ της εφηβικής ανάγνωσης εκ μέρους μου της Βίβλου αφενός και της ιστορικής ανάγνωσης του Παύλου αφετέρου. Αποδέχτηκα χωρίς αμφιβολία, μέχρι τουλάχιστον τα τριάντα μου, ότι το ουσιαστικό μήνυμα του χριστιανισμού για τον κόσμο ήταν «το να μεταβεί ο άνθρωπος στον ουρανό όταν πεθάνει». Οι ύμνοι, οι προσευχές και οι ομιλίες (περιλαμβανομένων των εκατό πρώτων δικών μου κηρυγμάτων), όλα έδειχναν προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι φαινόταν ότι έκανε και ο Παύλος: «Είμαστε πολίτες του ουρανού», έγραψε (Φιλιππησίους 3,20). Η γλώσσα της σωτηρίας και της δόξας, κεντρική στην Προς Ρωμαίους, την πιο σημαντική παύλεια επιστολή, θεωρούνταν ότι σήμαιναν το ίδιο πράγμα: το να σωθεί ή να δοξαστεί κάποιος σήμαινε τίποτε περισσότερο ή τίποτε λιγότερο από το να μεταβεί στον ουρανό. Είχαμε εκλάβει ως δεδομένο ότι το ερώτημα της «δικαίωσης», που θεωρούνταν από τους περισσότερους ως το βασικό δόγμα του Παύλου, ήταν η βασική του απάντηση ως το πώς πρακτικά λειτουργούσε η «σωτηρία»: το χωρίο «αυτοί που δικαιώθηκαν, δοξάσθηκαν» (Ρωμαίους 8,30) σήμαινε ότι εφόσον πρώτα δικαιώθηκαν, κατόπιν καταλήγεις στον ουρανό. Επιχειρώντας πλέον μία ανασκόπηση, πιστεύω ότι στην επιμελή αναζήτηση των Γραφών αναζητούσαμε ορθές βιβλικά απαντήσεις σε *ερωτήματα όμως μεσαιωνικά*.

Από την άλλη πλευρά, αποδεικνύεται ότι δεν ήταν αυτές οι ερωτήσεις που έθεταν οι πρώτοι χριστιανοί. Ποτέ δεν πέρασε από το μυαλό των φίλων και του εαυτού μου η σκέψη ότι εάν τον 1ο αι. ψάχναμε για ανθρώπους που ήλπιζαν ότι η ψυχή τους θα εγκατέλειπε τον παρόντα υλικό κόσμο, ώστε αντί τούτου να μεταβούν στον ουρανό, θα ανακαλύπταμε Πλατωνικούς όπως ο Πλούταρχος, όχι χριστιανούς όπως ο Παύλος. Ποτέ δε συνειδητοποιήσαμε ότι το πλαίσιο «ουρανός –και– Κόλαση», που θεωρούσαμε ως δεδομένο, ήταν ένα οικοδόμημα της ακμής του Μεσαίωνα, έναντι του οποίου οι Μεταρρυθμιστές του 16ου αι. διατύπωσαν σημαντικές νέες διαφοροποιήσεις. Αυτό ήταν όμως στην καλύτερη περίπτωση μια παραμόρφωση της προοπτικής του 1ου αι. Για τον Παύλο και άλλους πρώτους χριστιανούς αυτό που τους ένοιαζε δεν ήταν να σωθεί η

ψυχή τους από τον κόσμο, για να αναληφθούν σε έναν απόμακρο «ουρανό», αλλά να *συναντηθούν* ο ουρανός και η γη σε μια μεγάλη πράξη κοσμικής ανακαίνισης, όπου και τα ανθρώπινα σώματα παρομοίως θα ανακαινιστούν, ώστε να λάβουν τη δική τους θέση εντός αυτού του καινούργιου κόσμου. (Όταν ο Παύλος αναφέρει ότι «είμαστε πολίτες του ουρανού», αμέσως εν συνεχεία προσθέτει ότι ο Ιησούς θα έρθει από τον ουρανό, όχι για να μας πάρει εκεί πάνω, αλλά για να *μεταμορφώσει τον παρόντα κόσμο* και εμάς μαζί με εκείνον). Και αυτή η ελπίδα για την «ανάσταση», για τα καινούργια σώματα σε μια πρόσφατα ανασυγκροτημένη δημιουργία, δε σημαίνει μόνο το να ξανασκεφτούμε τον ύψιστο «προορισμό», την ενδεχόμενη μελλοντική ελπίδα. Αλλάζει επίσης στο διάβα της το καθετί.

Μόλις το αποφανησούμε αυτό, κερδίζουμε μια «ιστορική» προοπτική με τρεις διαφορετικές έννοιες. Πρώτον, αρχίζουμε να διακρίνουμε ότι έχει σημασία το να επιχειρούμε να ανακαλύψουμε σε τι πραγματικά αναφερόταν ο Παύλος του 1ου αι., ενάντια σε ό,τι οι μεταγενέστεροι θεολόγοι και κήρυκες είχαν υποθέσει ότι αυτός έλεγε. Όπως ανέφερα, Ιστορία σημαίνει να διεισδύεις στον νου των άλλων ανθρώπων, να σκέφτεσαι όπως σκέφτονταν εκείνοι. Το να μάθεις να διαβάζεις Παύλο, συνεπάγεται κάτι περισσότερο αλλά όχι κάτι λιγότερο.

Δεύτερον, όταν αρχίσουμε να εκτιμούμε σε τι «πραγματικά αναφερόταν ο Παύλος», ανακαλύπτουμε ότι ο ίδιος αναφερόταν στην «Ιστορία» υπό την έποψη του «τι συμβαίνει στον πραγματικό κόσμο», τον κόσμο του χώρου, του χρόνου και του γεγονότος. Ήταν ένας Ιουδαίος που πίστευε στην καλοσύνη της αυθεντικής δημιουργίας και στην πρόθεση του Δημιουργού να ανακαινίσει αυτό τον κόσμο. Το ευαγγέλιό του περί της σωτηρίας αφορούσε στο γεγονός ότι ο Μεσσίας του Ισραήλ «θα κληρονομήσει τον κόσμο» όπως είχε γίνει αντικείμενο επαγγελίας στους Ψαλμούς. Το τι έκανε ο Θεός εν τω Χριστώ και μέσω Αυτού, από την προοπτική του Παύλου, σήμανε την έναρξη του κινήματος «ουρανός –και– γη» και όχι την προφορά μιας νέας «μεταφυσικής» ελπίδας.

Πολλοί σκεπτικιστές στις μέρες μας έχουν υποθέσει ότι ο χριστιανισμός είναι άσχετος με τον αληθινό κόσμο. Πολλοί χριστιανοί έχουν συμφωνήσει με αυτούς, υποθέτοντας ότι εάν συνεχίσουν να επιμένουν στην «ουράνια» διάσταση, πρέπει να αρνηθούν τη σημασία της «επίγειας». Όλες αυτές οι θεωρίες διχοτόμησης του κόσμου, όσο αν και έχουν νόημα, αποτυγχάνουν στο να διακρίνουν το καθοριστικό σημείο του Ευαγγελίου. Αν και ο Παύλος δε μνημονεύει την Κυριακή Προσευχή και το «να έλθει η βασιλεία του Θεού στη γη όπως στον ουρανό», ολόκληρη η διαδρομή και η σκέψη του οικοδομήθηκαν πάνω στην προϋπόθεση ότι αυτή ήταν πάντα η πρόθεση του Θεού και ότι αυτή η νέα ιστορική πραγματικότητα «ουρανός –και– γη» ήρθε στο φως εν τω Χριστώ και ενεργοποιήθηκε από το Πνεύμα.

Συνεπώς, τρίτον, όσον αφορά στον Παύλο, το ιστορικό του συγκείμενο και πλαίσιο είχε σημασία. Ο κόσμος όπου έζησε ήταν αυτός στον οποίο το Ευαγγέλιο εξακτινώθηκε, ο κόσμος για τον οποίο το Ευαγγέλιο συνιστούσε πρόκληση, ο κόσμος που θα μεταμόρφωνε. Το ευρύτερο πλαίσιο –το σύνολο χωρών και πολιτισμών, μύθων και ιστοριών, αυτοκρατοριών και μνημείων, φιλοσοφιών και οραμάτων, βασιλέων και πληβείων, ελπίδων και φόβων–, ο πραγματικός κόσμος δεν ήταν ένα τυχαίο φόντο σε ένα «άχρονο» μήνυμα, το οποίο θα μπορούσε να εξαγγελθεί από τον οποιονδήποτε σε οποιαδήποτε κουλτούρα. Όταν ο Λουκάς περιγράφει τη συναναστροφή του Παύλου με τους Στωικούς, τους Επικούρειους και άλλους φιλοσόφους στην Αθήνα, το μόνο που κάνει είναι να δηλώνει αυτό που εμπεριέχεται σε όλες τις επιστολές του Παύλου: ότι ο Παύλος, για να χρησιμοποιήσουμε τη σύγχρονη «γλώσσα», ήταν ένας «συναφειακός» θεολόγος. Αυτό σε καμιά περίπτωση δε σημαίνει σχετικοποίηση των ιδεών του («ό,τι αυτός είπε, το κήρυξε εντός του πλαισίου του· η δική μας συνάφεια όμως είναι διαφορετική και άρα μπορούμε να τον παραμερίσουμε»). Αντιθέτως. Αυτό είναι ακριβώς το καθοριστικό σημείο, όπου η πιστότητα του Παύλου στην ελπίδα του Ισραήλ εμφανίζεται στο προσκήνιο τόσο emphaticά. Ο Παύλος πίστευε ότι εν τω Χριστώ ενήργησε ο ένας Θεός «όταν έφθα-

σε το πλήρωμα του χρόνου» (Γαλάτας 4,4). Ο Παύλος διέκρινε ότι ο ίδιος ζούσε στο σημείο της απόλυτης αλλαγής της Ιστορίας. Θα ισχυριζόταν ότι το ευαγγέλιό του για τον Ιησού σε *εκείνο* τον πολιτισμό και σ' *εκείνη* τη χρονική στιγμή ήταν μέρος του μακροπρόθεσμου θεϊκού σχεδίου.

Έτσι, όταν προσπαθούμε να κατανοήσουμε τον Παύλο, πρέπει να εργαστούμε σκληρά για να κατανοήσουμε τη συνάφειά του – ή, μάλλον, θα ήταν καλύτερο να λέγαμε τις συνάφειες, σε πληθυντικό. Ο ιουδαϊκός κόσμος του και ο πολυδιάστατος ελληνορωμαϊκός κόσμος της πολιτικής, της θρησκείας, της φιλοσοφίας και όλων των υπολοίπων πτυχών, όπου αυτός ο ιουδαϊκός κόσμος ζούσε και ο οποίος τον επηρέαζε με χίλιους τρόπους, είναι πολύ – πάρα πολύ περισσότερο από ένα απλό πλαίσιο εντός του οποίου θα μπορούσαμε να παρουσιάσουμε ένα παύλειο πορτρέτο. Άλλωστε, όπως γνωρίζει ο επιμελητής κάθε γκαλερί τέχνης, το πλαίσιο ενός πορτρέτου δεν είναι απλώς ένα περίγραμμα. Μπορεί να συνδράμει με επιτυχία ή αποτυχία στην πρόθεση του καλλιτέχνη, αποσπώντας την προσοχή του ματιού και παραμορφώνοντας την προοπτική. Αλλά με μία ιστορική μορφή όπως ο Παύλος, η κουλτούρα του περιβάλλοντος δεν είναι καν ένα πλαίσιο. Είναι κομμάτι του ίδιου του πορτρέτου. Εάν δεν κατανοούμε τη μορφή του και τα βασικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, δε θα κατανοήσουμε τι έκανε τον Παύλο ιδιοφυΐα και γιατί πέτυχε το έργο του, κάτι που αποτελεί και το πρωταρχικό μας ερώτημα. Κι αν δεν κατανοήσουμε ειδικά τον ιουδαϊκό κόσμο του Παύλου, δε θα μάθουμε καν πώς να υποβάλουμε τη δεύτερη ερώτησή μας: Τι σήμαινε για τον Παύλο να αλλάξει από ζηλωτής διώκτης των μαθητών του Ιησού και να γίνει ο ίδιος ένας ζηλωτής μαθητής του Ιησού.

Σε αυτή την ολοκληρωμένη βιογραφία του απόστολου Παύλου, ο μελετητής της Αγίας Γραφής και ευπώλητος συγγραφέας Ν. Τ. Ράιτ προβάλλει τον ανθρωπισμό και τα αξιοσημείωτα επιτεύγματα του διανοούμενου αυτού που εφνύρε τη χριστιανική θεολογία – μεταμορφώνοντας μια πίστη και αλλάζοντας τον κόσμο.

Επί αιώνες ο Παύλος, ο απόστολος που «είδε το φως στον Δρόμο για τη Δαμασκό», και μετατράπηκε από φανατισμένο Φαρισαίο διώκτη σε αφοσιωμένο ακόλουθο του Χριστού, υπήρξε ένας από τους περισσότερο συχνά μνημονευόμενους αγίους της Εκκλησίας. Παρόλο που η επιρροή του στον χριστιανισμό είναι βαθιά, ο Ράιτ ισχυρίζεται ότι οι μελετητές της Αγίας Γραφής και οι πνευματικοί ποιμένες επικεντρώθηκαν κυρίως στις επιστολές και στη θεολογία του, παραβλέποντας έτσι την ουσία της ζωής του ανθρώπου και του απίθανου έργου του.

Για τον Ράιτ, «το πρόβλημα είναι ότι ο Παύλος έχει ρόλο-κλειδί στην κατανόηση του πρώιμου χριστιανισμού, παρόλο που ήταν Ιουδαίος. Για πολλές γενιές πολλοί χριστιανοί δεν μπορούσαν να συμφιλιωθούν μ' αυτό». Η γνώση μας για τον Παύλο και η εκτίμηση της κληρονομιάς του δεν μπορούν να είναι πλήρεις χωρίς την κατανόηση της ιουδαϊκής καταγωγής του. Αναλύοντας όλο το δράμα της ανθρώπινης και πνευματικής διάστασης του Παύλου, ο Ράιτ εμβαθύνει στα γραπτά του απόστολου, στις σκέψεις και στις ιδέες του, και μας βοηθά να τις δούμε με έναν νέο, καινοτόμο τρόπο.

Εκδόσεις *Ouranos*

www.ouranosbooks.gr

ISBN: 978-960-559-039-6

9 789605 590390

ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗΣ: 20464